

GIBANJA I SMJEROVI U DANAŠNJOJ MORALNOJ TEOLOGIJI*

Dr. Marijan VALKOVIC

Svi pomalo uočavaju kako je moralna teologija danas u velikom previranju. Suvremena strujanja nakon Drugog vatikanskog sabora još se nisu toliko kristalizirala i osamostalila da bi se o njima moglo govoriti odvojeno od samoga Sabora, a preko njega i od onih ljudi kao što su Tillmann¹, Thils², Leclercq³ i drugi, koji su tamo sve od tridesetih godina unosili nove elemente u moralnu teologiju.

Danas su već skoro stereotipni prigovori koji se običavaju iznositi na račun moralne teologije otkako se ona oko 1600. godine osamostalila kao odvojena bogoslovna disciplina. Kao prvi priručnik takve samostalne i odvojene moralne teologije navodi se Joannes Azor, *Institutiones Morales*, 3 sveska, Rim 1600—1611. godine⁴. U prigovorima se redovito iznosi da u toj moralnoj teologiji ima više filozofske etike i prava negoli dogmatike i Svetog pisma, da prevladavaju legalizam i juridizam, da je pretežno negativistička i minimalistička, da ona nema sluha za dinamičnost i povijesnost života itd. Iako ove i ostale prigovore valja uzeti cum grano salis, ipak moramo priznati da u njima ima mnogo istine, što možemo lako potvrditi uvidom u školske priručnike sve do novijih vremena (Noldin, Aertnys-Damen, Fanfani, Génicot-Salsmans itd.). Priličan napredak imamo u djelu benediktinca O. Lottina⁵, koji je nastojao vratiti se autentičnim tomističkim izvorima, ali sve je to premalo naspram onim novim vidicima i dubljim promjenama koje će se nametnuti za vrijeme Drugog vatikanskog sa-

---

* Predavanje održano 17. listopada 1976. u povodu otvaranja nove akademske godine na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

¹ F. TILLMANN, *Handbuch der katholischen Sittenlehre* (sudjelovali Th. Steinbüchel, Th. Müncker i W. Schöllgen), 1. izd. sv. I—IV, Düsseldorf 1933—1936; isti, *Der Meister ruft* — Die katholische Sittenlehre gemeinverständlich dargestellt, Düsseldorf 1949.

² G. THILS, *Tendances actuelles en Théologie morale*, Gembloux 1940; isti, *Théologie des réalités terrestres I*, Paris 1946.

³ J. LECLERCQ, *L'enseignement de la Morale Chrétienne*, Paris 1949; isti, *Essais de Morale Catholique*, 4 sveska, Tournai-Paris 1953—1954.

⁴ Usp. J. THEINER, *Die Entwicklung der Moraltheologie zur eigenständigen Disziplin*, Regensburg 1970.

⁵ O. LOTTIN, *Morale fondamentale*, Tournai 1954. Autor je veoma važan za povijest psihologije i morala u XII. i XIII. stoljeću.

bora i kasnije⁶. Moralisti Fuchs i, osobito, Häring⁷ predstavljaju most i prijelaz od onoga što je bilo najbolje u pretkoncilskoj moralnoj teologiji u koncilsko i pokoncilsko razdoblje.

UZROCI »KRIZE« I ČIMBENICI OBNOVE

Ono novo što smo doživjeli na Drugom vatikanskom saboru i u tokovima koje je on pokrenuo, nije tako novo da ne bi i ranije negdje postojalo, iako u užim krugovima i manjim razmjerima. Sabor nije bio — kako reče Congar — »generatio spontanea«: pripremali su ga raznovrsni tokovi u Crkvi i svijetu i ljudi koji su bili na valu tih događaja. Spomenimo neke od tih čimbenika važnih za razvoj moralne teologije.

a) Od tokova unutar Crkve valja na prvom mjestu spomenuti liturgijski i biblijski pokret te moderni razvoj katoličke društvene nauke. Uočilo se da je moralna nerijetko u velikom raskoraku s novim dostignućima i smjerovima. Ona jaka težnja za »povratkom izvorima« (ressourcement) nakon Drugog svjetskog rata pokazala je ograničeni domet mnogih školskih i tradicionalnih poimanja i iznijela na površinu mnoge »zaboravljene istine«, kako reče Rahner. Sve više se nametalo razlikovanje između autentične kršćanske tradicije i raznih shvaćanja, koja su više izraz nekog povijesnog razdoblja ili neke kulture. Uz to od pedesetih godina naovamo imamo tzv. »antropološki obrat« u teologiji: ističe se kako je teologija ujedno i antropologija. Svaka vjerska istina govori ne samo o Bogu nego i o čovjeku, štoviše, nju valja čitati i razumijevati u antropološkom ključu. Klasičan primjer takva antropološko-transcendentalnog pomaka predstavlja teologija Karla Rahnera. Tako Rahner kaže:

»Dogmatska teologija mora danas postati teološka antropologija i takav 'antropocentrični obrat' je nuždan i plodan. Pitanje o čovjeku i odgovor na to ne smiju se shvaćati kao oblast materijalno i regionalno različita od ostalih područja teoloških izričaja nego kao cjelina dogmatske teologije. Takva teza nije u suprotnosti s 'teocentričnošću' cijele teologije, kao npr. s nau-

---

⁶ Potrebu obnove u moralnoj teologiji istaknuo je već prije rata I. ZEIGER u člancima »Katholische Moraltheologie heute«, u *Stimmen der Zeit* 68 (1938), str. 143—153 i »De conditione theologiae moralis moderna«, u *Periodica de re Mor. Lit.* 28 (1939), III, str. 177—189. Nakon njega, osim već spomenutih Thilsa i Leclercqa, mnogi drugi autori dali su pregled situacije u moralnoj teologiji: PH. DELHAYE, *La théologie morale d'hier et d'aujourd'hui*, u *Revue des Sciences Rel.* 27 (1953), 112—130; F. BÖCKLE, *Bestrebungen in der Moraltheologie, u Fragen der Theologie heute* (izd. Feiner-Trütsch-Böckle, Einsiedeln 1957, str. 425—446; V. REDLICH (izd.), *Moralprobleme im Umbruch der Zeit*, München 1957; A. AUER, *Anliegen heutiger Moraltheologie*, u: *Theol. Quartalschrift* 138 (1958), str. 275—306. Razvoj moralne teologije na njemačkom jezičnom području u našem stoljeću prikazao je E. HIRSCHBRICH, *Die Entwicklung der Moraltheologie im deutschen Sprachgebiet seit der Jahrhundertwende*, Klosterneuburg 1959. god. Opći pregled moralne teologije u našem stoljeću imamo u J. G. ZIEGLER, *Moraltheologie und christliche Gesellschaftslehre im 20. Jahrhundert*, A. Moraltheologie, u H. VORGRIMLER-R. VAN DER GUCHT (izd.), *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, sv. III, Freiburg 1970, str. 316—360. Uspo također G. ANGELINI-A. VALSECCHI, *Disegno storico della teologia morale*, Bologna 1972, str. 163 sl.

⁷ Od autorovih brojnih djela navodim samo hrvatski prijevod prvog sveska njegova priručnika: B. HÄRING, *Krštovo zakon*, sv. I, Zagreb 1973. Popis njegovih djela do 1969. god. može se naći u: V. SCHURR, *Bernhard Häring. Die Erneuerung der Moraltheologie*, Salzburg 1970, str. 98—99.

kom sv. Tome da je Bog kao takav formalni objekt teologije objave. Čim čovjeka shvatimo kao biće apsolutne transcendencije prema Bogu, tada 'antropocentričnost' i 'teocentričnost' nisu više u suprotnosti nego strogo jedna te ista stvar (izrečena s dviju strana). Nijedan od obaju aspekata ne da se shvatiti bez drugoga«⁸.

Ako se takvo antropološko usmjerenje počelo širiti u dogmatici, posve je logično i dosljedno da će se ono odražavati i u moralnoj teologiji.

b) Drugi važan čimbenik koji utječe na stanovitu nelagodnost i nemir u moralnoj teologiji je susret s raznim granama neopozitivističke antropologije. Psihologija, sociologija, kulturna i društvena antropologija i druge antropološke znanosti veoma su se razvile i pokazale toliko općenito prihvaćenih i pozitivnih rezultata da je i moralna teologija morala o njima voditi računa. Uz to noviji smjerovi u filozofiji kao egzistencijalizam i personalizam prilazili su problemima na nov način i pružali mogućnost da i moralna teologija bolje i suvremenije postupa u svom radu. U novije vrijeme imamo smjerove kao što su filozofija jezika ili govora, analitička filozofija i strukturalizam. Njihov se utjecaj u etičkim raspravljanjima osobito osjeća u anglosaskim zemljama, ali nije isključen izazov upućen i moralnoj teologiji⁹.

c) Treći važan kompleks čimbenika je nova ekumenska atmosfera i dijalog među kršćanima. Dok su se ekumenska zблиžavanja osjećala već nakon drugog svjetskog rata, barem u nekim zemljama, dotle je razgovor o moralnim pitanjima započeo tek u koncilsko vrijeme. Što se tiče protestanata, dotada je težište raspravljanja u interkonfesionalnim odnosima uglavnom bilo svedeno na ova pitanja: dužnost nedjeljnog svetkovanja, post i nemrs, kontracepcija i razvod braka. Ali otada se je situacija veoma izmijenila. Službeni »Auftakt« za dublji i svestraniji dijalog dat će Drugi vatikanski sabor u svom dekretu o ekumenizmu (br. 23):

»A ako među kršćanima mnogi i ne shvaćaju evanđelje u čudorednim pitanjima kao i mi katolici, niti dopuštaju ista rješenja za one teže probleme današnjega društva, oni ipak kao i mi hoće prianjati uz Kristovu riječ kao izvor kršćanske jakosti i pokoravati se Apostolovoj zapovijedi: 'I štogod htjednete reći ili učiniti, sve neka bude u ime Gospodina Isusa! Po njemu zahvaljujte Bogu Ocu! (Kol 3, 17). Odatle može započeti ekumenski dijalog o moralnoj primjeni evanđelja«.

⁸ K. RAHNER, *Theologie und Anthropologie*, u *Schriften zur Theologie VIII*, Einsiedeln-Zürich-Köln 1967, str. 33.

⁹ P. CHAUCHARD, *Biologie et Morale*, Tours 1959; R. PIANAZZI, *Morale e Psicologia. Sintesi o collaborazione?*, Zürich 1972; F.-X. KAUFMANN, *Theologie in soziologischer Sicht*, Freiburg 1973; F. RAUH, *Das sittliche Leben des Menschen im Licht der vergleichenden Verhaltensforschung*, Kevelaer 1969; R. MOHR, *Die christliche Ethik im Lichte der Ethnologie*, München 1954; J. T. RAMSEY (izd.), *Christian Ethics and Contemporary Philosophy*, London 1966; B. LANGEMEYER, *Der dialogische Personalismus in der evangelischen und katholischen Theologie*, Paderborn 1963; B. HÄRING, *Personalismus in Philosophie und Theologie*, München-Freiburg 1968; J. EN-DRES, *Personalismo-esistenzialismo-dialogismo*, Roma 1972; CH. CURRAN, *Dialogue with Science: Scientific Data, Scientific Possibilities and the Moral Judgment*, u *Catholic Moral Theology in Dialogue*, Notre Dame (Ind.) 1972, str. 65-110.

Otada su stvari krenule veoma naprijed. Katolički moralisti redovito prate razvoj moralne teologije kod ostale kršćanske braće te postoje svestran razgovor i suradnja. U Evropi je osnovano interkonfesionalno etičko udruženje »Societas Ethica« sa sjedištem u Švicarskoj, u kojem sudjeluju i katolici. U Sjedinjenim Američkim Državama katolici od 1965. god. sudjeluju u radu udruženja »American Society of Christian Ethics«. Na etičkom polju, granice među pripadnicima raznih vjeroispovijesti nekako su se pomakle. Mnogi naglasci u moralnoj teologiji, za koje se smatralo da su vlastiti pojedinim kršćanskim crkvama, polako postaju opće kršćanska svojina. U ovim ekumenskim pomacima katolička moralna teologija i daje i prima. Kao primjer obogaćenja može poslužiti pavlovska tema »o kršćanskoj slobodi«. Nakon kardinala Seripanda, koji je o njoj govorio na Tridentском saboru, sve do novijih vremena nije bilo katoličkih teologa koji bi se njome opširnije pozabavili. Ona je mirisala po protestantizmu. O promijenjenom ozračju glede protestantizma svjedoči i govor kardinala Willebrandsa na petom plenarnom zasjedanju Svjetskog luteranskog saveza u Evianu 1970. god. kad je Lutera nazvao, makar u suženom smislu, »našim zajedničkim učiteljem«¹⁰, što mu je konzervativni i danas suspendirani nadbiskup Lefebvre teško zamjerio. A na slijedećoj konferenciji istog Saveza 1976. god. u Minneapolisu (SAD) rekao je kard. Suenens: »Da su katolici shvatili pozitivnu poruku ranih protestanata, ne bi bilo došlo do ovog rascjepa«¹¹. No valja priznati da preko ovih dodira s protestantima ujedno dolaze i razni problemi, većinom kristološke naravi, koje protestantizam nije uspio riješiti, a posljednjih godina zapljuskivalo nas je i radikalno poimanje sekulariziranog kršćanstva (nereligiozno kršćanstvo, tzv. »teologija mrtvog Boga« itd.). Sve to stvara stanovito opće ozračje i za katoličku moralnu teologiju koja, dakako, nastoji čuvati vjerski kontinuitet i tradicionalnu katoličku ravnotežu.

OSNOVNA KONCILSKA USMJERENJA

Odmah valja istaknuti da je moralno-teološka problematika u strogom smislu riječi na Koncilu manje obrađena, ako je usporedimo s drugim područjima teologije gdje je dano veoma mnogo. Nedostajali su potrebni predradovi, a i u samom radu Koncila moralisti nisu bili dovoljno zastupani. U ime pripremne komisije izradili su moralisti Hürth, Gillon i Lio nacrt »de ordine morali«, ali ga je koncilaska većina u cjelini odbacila već u studenom 1962. godine. On je bio napravljen u stilu tradicionalnih priručnika moralne teologije i na obrambenoj pozadini. Osuđivao je subjektivizam i etiku situacije, a isticao apsolutnost i objektivnost morala. Naučavao je dva izvora morala: naravni zakon (zapovijedi) i evanđeoski zakon (savjeti). Ljubav se nije nigdje spominjala, čak se izražavala bojazan da bi isticanje ljubavi moglo voditi u verbalizam i sentimentalizam¹².

¹⁰ Usp. Herder-Korrespondenz 1970, br. 9, str. 427—431, osobito str. 431.

¹¹ Rupertusblatt, Salzburg, 10. X. 1976, str. 10.

¹² PH. DELHAYE, Der Beitrag des II Vatikanischen Konzils zur Morattheologie, u Concilium 1972, br. 5, str. 344—349.

Poznat je osnovni koncilski tekst o moralnoj teologiji u *Optatam totius*, br. 16. Tekst je usvojen i unesen na prijedlog B. Häringa¹³, što je već značajan pokazatelj u tumačenju koncilskog učenja o moralnoj teologiji. U tekstu stoji:

»Naročitu pažnju valja posvetiti usavršavanju moralne teologije. Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetog pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu obvezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta«.

To je ključni tekst glede obnove moralne teologije. No još je važniji onaj opći duh Drugog vatikanskog sabora sadržan u svih 16 dokumenata, a koji će posredno i iznutra utjecati na moralnu teologiju. Ali zadržimo se na ovom kratkom i programatskom tekstu. On sadrži barem tri važnija usmjerenja za obnovu moralne teologije.

a) »Rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu«. Tu je naznačena ontološko-sakramentalna pozadina moralne teologije, uglavljena u osobi Isusa Krista. Čini se da je time podrezano korijenje onim raspravljanjima prije Koncila (a ponekad i nakon njega) o tome da li je katolička moralka teocentrična ili kristocentrična. Kristocentričnost i ideju nasljedovanja istaknut će 1973. god. i papinsko pismo »O moralnoj teologiji i svijetu danas«¹⁴. Ujedno je u koncilskom tekstu biblijskim jezikom (poziv, zvanje, »klesis«) izraženo ono personalističko i dijaloško (ili rezponzorijalno) usmjerenje suvremene moralne teologije¹⁵. A izraženi su i dinamizam kršćanskog života i težnja prema savršenstvu (»uzvišeni poziv«; usp. LG gl. V). Nije dakle kršćanski život u znaku minimalizma i legalizma nego težnje prema savršenstvu, nasljedujući Isusa Krista i slušajući njegov glas.

b) »Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetog pisma«. Time je uključno izvršen pomak s apstraktnih i esencijalističkih pozicija prema biblijskim kategorijama, a ujedno su u stanovitom smislu relativizirani naši moralni pojmovi ukoliko tvore dio apstraktnog moralnog »sistema«. Drugim riječima, radi se o »dinamiziranju ontološke etike«, kako se izražava moralist A. Auer. Naravni ćudoredni zakon i razumsko zaključivanje promatraju se u cjelini povijesti spasenja. Sama Biblija ili biblijska teologija nisu dostatne u moralnoj teologiji, potrebne su i druge znanosti, ali Biblija ne smije biti samo dodatak i »dokaz« koji se onda prilijepi na već gotovu racionalnu shemu. Mnogi izvori nemira u današnjoj moralnoj teologiji imaju svoje podrijetlo upravo u dubljem i boljem poznavanju Svetoga pisma, i tomu se možemo samo radovati. S druge strane, ne želi se upasti u jednostrani biblicizam i naivni fundamentalizam.

c) »Obveza da u ljubavi donesu plod za život svijeta«. Tu su važna dva nova naglaska. Već se prije Koncila pokušavalo katoličku moralku

¹³ J. G. ZIEGLER, *Moraltheologie und christliche Gesellschaftslehre im 20. Jahrhundert*. A. *Moraltheologie*, u: H. Vorgrimler-R. Van der Gucht, *Tendenzen der Theologie im 20. Jahrhundert*, sv. III, Freiburg 1970, str. 348.

¹⁴ La théologie morale et le monde d'aujourd'hui. Lettre pontificale, u *Doc. Cath* 1973, st. 118—121.

¹⁵ B. LANGEMEYER, *Der dialogische Personalismus in der evangelischen und katholischen Theologie der Gegenwart*, Paderborn 1963; usp. I. FUČEK, *Poziv u Kristu*. Nove antropološke postavke moralne teologije, u *Obn. Život* 1973, br. 4, str. 332—351 (isti članak i u *Bog. vestniku* 1973, zv. 3—4, str. 166—184).

razraditi kao moralnu ljubavi¹⁶. Koncil dakako ne ulazi u tehničke probleme moralne sistematike, ali je očito da on nastoji prebaciti težište na ljubav, u skladu s Gospodnjom zapovijedi o ljubavi prema Bogu i bližnjemu kao središtu moralnog života¹⁷. Na moralistima je da moralne zahtjeve i zabrane sve više prikažu kao očitovanje ljubavi.

Druga važna oznaka je okretanje prema svijetu i svjetovnim vrednotama. Nije glavno načelo »fuga mundi« nego rad i zauzetost za čovjeka i njegov svijet, iako valja reći da se to »otvaranje« ponekad uzima previše simplicitički. Kršćani valja da prednjače u naporima za očovječenje svijeta i njegovih struktura. Ovaj će vid potanje razraditi Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu. Ona će, posebice, u točki br. 30 naglasiti potrebu da etika prijeđe i prevlada individualističke ograde te da se usmjeri prema općeljudskim problemima. U nastavku ovog otvaranja prema svijetu razvit će se nakon Koncila diskusije o sekularizaciji, što je veoma značajno za moralnu teologiju naših dana¹⁸.

OPĆE OZNAKE POKONCILSKIH OBNOVITELJSKIH NAPORA

Iznijet ćemo neke od glavnih oznaka u pokoncilskim naporima i pokušajima na osuvremenjenju moralne teologije. One su osobito prisutne kod onih autora koji žele da obnova brže krene i dublje zahvati, iako nisu svuda jednako zastupane. Pojedini autori naglašavaju više jedan ili drugi vid.

a) Današnja moralna teologija hoće da bude više antropološki i personalistički obojena. Već smo spomenuli kako nam razne znanosti o čovjeku i pojedini filozofski smjerovi mogu dati svoj prinos. Zasad nam nedostaje razrađena teološka antropologija koja bi integrirala elemente prirodnih znanosti, duhovnih znanosti (u smislu »Geisteswissenschaften«) i objave. Čini se da je teško naći nastavljачa i nasljednika Teilhardu de Chardinu. U takvoj antropologiji osjeća se jaka personalistička crta te ljubav, savjest i sloboda kao kategorije zauzimaju prva mjesta. Jak je naglasak na kreativnosti i, osobito, racionalnosti. Moralni zahtjevi valja da su u što većoj mjeri racionalno protumačeni i obrazloženi, inače ih čovjek danas zabacuje kao izvana nametnute »tabue«. Antropološko i personalističko usmjerenje ne mora se shvatiti u uskim individualističkim okvirima. Autentična i cjelovita antropologija je svjesna ne samo društvenih uvjetovanosti i veza (Mittelwelt) nego ona iz dana u dan sve više zna i o odnosima između čovjeka i materijalnog svijeta (Umwelt), što se u posljednje vrijeme očituje u teškoćama skopčanim s reperkusijama tehničke civilizacije (okoliš, zahvati u čovjeka itd.).

¹⁶ G. GILLEMEN, *Le primat de la charité en théologie morale*, Louvain 1954; J. FUCHS, *Die Liebe als Aufbauprinzip der Moraltheologie*, *Scholastik* 29 (1954), str. 79—87.

¹⁷ Mt 22, 34—40; Mk 12, 28—34; Lk 10, 25—28.

¹⁸ Najbolji uvod u koncilsku perspektivu moralne teologije daju dva vodeća moralista: B. HÄRING, *Moralverkündigung nach dem Konzil*, Bergen-Enkheim 1965; J. FUCHS, *Moral und Moraltheologie nach dem Konzil*, Freiburg 1967; usp. također ST. STEINER, *Pokoncilski kairis moralne teologije*, *Bog. vestnik* 1969, zv. 3—4, str. 321—332; A. SUŠTAR, *Moralna teologija pred novimi nalogami*, *Bog. vestnik* 1970, zvezek 3—4, str. 173—187.

Čini se da pokoncilski »kairós« sve više zahtjeva da moralna teologija bolje razradi humanističku i antropološku stranu. Ako je sv. Toma izjednačio »ljudsko« i »moralno«¹⁹, današnji pokušaji u moralnoj teologiji idu za većim povezivanjem »ljudskog«, »moralnog« i »kršćanskog«, iako pri tom ima dosta razilaženja u teoretskim pristupima. Tu ulazi sva ona problematika o »specifičnosti kršćanskog morala«²⁰.

b) Suvremena moralna teologija želi biti — u dobrom smislu riječi — više egzistencijalna, tj. ona više vodi računa o šarenilu i bogatstvu životnih prilika i okolnosti. Moralka je uvijek znala za takve okolnosti (nauka »de circumstantiis«, »de epikia« i, osobito u pastirskom bogoslovlju, »de occasionibus), ali moderna egzistencijalna analiza dala se u dublja i radikalnija kopanja. Današnja moralna teologija nastoji ugraditi ono što je opravdano u »situaciji«, kako su to već pedesetih godina istaknuli teolozi K. Rahner²¹ i J. Fuchs²². Želi se voditi računa ne samo o općim zahtjevima moralnog života nego i o onom što je jedinstveno i neponovljivo u čovjeku. Pri tom se pazi da se to uradi u što osobnijim kategorijama, kako se ne bi upalo u prigodnu i životno nepovezanu kazuistiku. Moralka ima tu mnogo posla, jer često u praktičnom životu ili postupamo po općim normama ili nalazimo konkretna rješenja koja se teško dadu povezati u cjelinu. Valjalo bi bolje razraditi neke kriterije. Moralka je uvijek znala za stanovite modifikacije općih normi. Tako imamo tradicionalno učenje »o sukobu dužnosti« (de collisione officiorum) i »o manjem zlu« (minus malum), a da i ne govorimo o posebnoj moralno-pastoralnoj praksi glede djece, skrupulanata, duševno bolesnih itd. Ali čini se da bi bila potrebna dublja razrada ne samo s obzirom na granične slučajeve (»Grenzmoral«, W. Schöllgen) nego i glede normalnog moralnog života. Belgijski moralist Ch. Robert smatra da bi, na liniji življenog ili egzistencijalnog morala, valjalo potanje razraditi slijedeće zakonitosti:

1. zakon kontradiktornih sadržaja (la loi des contenus contra dictoires);
2. zakon moralnog praga (la loi du seuil moral);
3. zakon sukobâ (la loi du conflit modèle);
4. zakon prekidâ (la loi des intermittences)²³.

U moralnom životu valja osobito imati na pameti načelo koje B. Häring veoma ističe, a to je zakon rasta — *lex crescendi*. To je opći zakon života, a odnosi se i na moralno područje. Nisu svi ljudi u istim prilikama s obzirom na konkretno ostvarenje moralnih imperativa. Vrijeme rasta i razvoja je različito kod pojedinih osoba. Ako se malo sjetimo evanđeoskih usporedbi o kvascu, o zrnu gorušice, o kukulju i pšenici, tada ćemo doista zaključiti da je zakon rasta duboko ute-

¹⁹ »Idem sunt actus morales et actus humani« (I—II, q. 1a. 3c).

²⁰ Od brojne literature o ovoj temi: J. FUCHS, *Esiste una morale cristiana?*, Brescia 1970; F. COMPAGNONI, *La specificità della morale cristiana*, Bologna 1972 (obilna literatura).

²¹ K. RAHNER, *Gefahren im heutigen Katholizismus*, Einsiedeln 1954.

²² J. FUCHS, *Situation und Entscheidung*, Frankfurt 1952.

²³ CH. ROBERT, *Allons-nous retoucher la théologie morale dite générale*, u *Le Supplément* 1970, No 92, str. 130—138.

meljen u samom Evanđelju. Na tom evanđeoskom području nalazimo, nadalje, osobne i jedinstvene situacije nastale utjecajem Duha Svetoga, koje čovjek otkriva u svom osobnom »kairósu« kao i u onom općem što se odnosi na Crkvu i svijet. Ako moralna teologija tu, možda, i ne može dati nekih strogo formalnih kriterija, ipak mora se ići za tim da se pruže pokazatelji i pokažu glavna usmjerenja.

c) Povijesno-evolutivna dimenzija. Danas se općenito prihvaća povijesno-evolutivna slika o svijetu i čovjeku. Od statike naglasak je prebačen na dinamiku. Od morala utemeljenog na »teologiji reda« valja prijeći na moral koji će se više temeljiti na »teologiji promjena«, kako se izrazio Chenu. Biblijski temelj nam je zajamčen u zahtjevu trajne i sveopće metanoje. Drugi vatikanski sabor je to primijenio na život Crkve u svim vidovima, a Pavao VI. unio je dinamičku liniju u sam pojam svjetskog mira, koji danas nije pasivno »mirovanje«. »Razvoj je novo ime za mir«, veli on u enciklici »Populorum progressio«. U modernom svijetu nameću se svuda dinamičke, povijesne i evolutivne kategorije, pa nije čudo da one prodiru i u moralnu teologiju. U suvremenoj moralci vrše se napori da se razvoj i promjene uoče na raznim područjima, što dovodi do nemalih teškoća, osobito što se tiče valjanosti i općenitosti konkretnih moralnih normi i tumačenja pojedinih dokumenata crkvenog učiteljstva u povijesnoj perspektivi²⁴. Ma kakve teškoće iskrsavale na putu, čini se da se problematika ne da zaobići. Naša urbana i tehnička civilizacija zahtijeva posebne moralne naglaske koji nisu jednako vrijedili u agrarnoj civilizaciji. U ovom kontekstu posebno valja spomenuti današnju okrenutost prema budućnosti, što se odražava u pojačanom smislu za eshatologiju i u teologiji nade (Moltmann, Metz i drugi).

d) Ako se danas zapažaju u moralnoj teologiji jake humanističke, čak i sekularističke tendencije, istovremeno postoji i napor da moralna teologija bude biblijska i kršćanska u bitnom značenju tih izraza. Drugi vatikanski sabor naložio je da se baš istakne i bolje obradi »kršćanska« strana morala. Tako će Biblija, liturgija i crkveni Oci naći svoje pravo mjesto u moralnoj teologiji. Ali u svjetlu koncilskog učenja nema oštre granice između naravnog i nadnaravnog reda, jer je svaki čovjek uronjen u jednu i jedinu povijest spasenja. A ako možemo govoriti o kršćanskoj etici ili moralci, tada je njezina glavna zadaća u otkrivanju one kristološke, sakramentalno-eklezijalne i pneumatske pozadine moralnog djelovanja, u dubinskom osmišljavanju našega ljudskog djelovanja. Ishodište i cilj je nova creatura in Christo (2 Kor 5, 17), za koju je moral bitno život iz vjere i ljubavi, a zakon je *lex Spiritus et gratiae, lex interior non scripta*, kako to krasno tumači sv. Toma slijedeći vjerno svog učitelja Pavla²⁵. Možda postoji ponegdje opasnost da se u jeku raspravljanja o sekularizaciji pomalo zaboravi na ovaj bitno kršćanski vid morala. Ako i valja, u današnjem sekularističkom i pluralističkom svijetu, isticati općeljudski supstrat našega morala, bilo bi veoma štetno kad bismo pustili iz vida ono produženje

²⁴ Usp. **Magistero e Morale**. Atti del 3º congresso nazionale dei moralisti (Padova, 31 marzo — 3 aprile 1970), Bologna 1970.

²⁵ SV. TOMA, S th. I—II, qq. 106—108.

i upotpunjenje koje mu dolazi iz vjerske i kršćanske perspektive²⁶. Moralna teologija ide za sintezom svih tih elemenata, što ne znači da joj to uvijek i uspijeva.

PLURALIZAM STAVOVA I MORALNIH VREDNOVANJA

U pokušajima da se obnovi moralna teologija ima mnogo zajedničkih crta, više nego što to možda na prvi pogled izgleda, ali činjenica je da ima i znatnih razlika među moralistima. Doduše, razilaženja je uvijek i bilo, stanovit pluralizam shvaćanja i vrednovanja je bio uvijek prisutan u Crkvi, ali danas izgleda da su te razlike u nekim pitanjima veće i značajnije. Pluralizam modernog svijeta odražava se i u moralnoj teologiji, i nema nade da bi se u mnogim točkama mogao naći zajednički nazivnik. Što se moralna teologija više bavi konkretnom problematikom a ne samo općim načelima, to više raste mogućnost različitih stavova i vrednovanja. Temeljno jedinstvo u osnovnim pitanjima prate razlike s obzirom na konkretna moralna ostvarenja. To konstatira i Internacionalna teološka komisija, koja pri tom upotrebljava tradicionalni izraz o »primjeni općih načela u konkretnim prilikama«:

»Pluralizam na moralnom polju pojavljuje se najprije u primjeni općih načela u konkretnim prilikama. On je pojačan kad nastaju dodiri među kulturama koje se nisu poznavale ili za vrijeme naglih promjena u društvu«²⁷.

Tu nam je naznačen i razlog pojačanog pluralizma u moralnim pitanjima, a to su duboke i nagle promjene u modernom svijetu. Dok se u nekim pitanjima pojačava jedinstvo, dotle istovremeno, zbog svestranosti i neobuhvatljivosti života, nastaju nove razlike u gledištima i vrednovanjima tako da ideal monolitnosti jednostavno postaje nemoguć.

Veoma je važno da fenomen ćudoređa shvatimo u unutrašnjoj povezanosti temeljnih moralnih oznaka, koje su izraz »naravi« i životnog smisla te se konačno uglavljaju u vjeri, i izvanjskih konkretnih oblika po kojima se moralno djelovanje očituje u vremenu i prostoru. Sve više raste broj teologa koji ovaj zadnji vid ćudoređa vide u povijesnoj i evolutivnoj perspektivi (ono što tradicionalno dolazi pod izrazom »promjenljivih ljudskih prilika«, ali shvaćeno egzistencijalno i antropološki)²⁸. Tomu u prilog mogli bi se navesti razni tekstovi sv. Tome o povijesnosti i »promjenljivosti« ljudske naravi i moralnog zakona i o mogućnosti »prosta« od sekundarnih zahtjeva naravnog ćudored-

²⁶ Povezanost morala i vjere lijepo prikazuje protestantski teolog P. TILLICH u djelima »Theology of Culture« (New York 1959) i »Morality and Beyond« (New York 1963). Čini se da od njega potječe izraz »teonomna etika«, kojim moralisti danas vole označavati narav kršćanske etike (Theology of Culture, III, 10).

²⁷ L'unité de la foi et le pluralisme théologique. Propositions de la Commission internationale de théologie, u *Doc. Cath* No 1632, 20. V. 1973, str. 460.

²⁸ Usp. teze Böckle-Korff na evropskom kongresu moralista 1973. god.: CH. ROBERT (izd.), *L'homme manipulé*, Strasbourg 1974, str. 167-193; F. SCHÖLZ, *Wege, Umwege und Auswege der Moralthologie*, München 1976 (cijela je knjiga vrlo interesantna s obzirom na problem moralnih normi).

nog zakona²⁹. Stoga je i protumačivo — nastavljaју ovi moralisti — da dosadašnje crkvene izjave o konkretnim oblicima moralnog ponašanja nemaju istu obvezatnost kao što je imaju vjerske istine ili dogme. Drugim riječima, postavlja se pitanje da li imamo definiranih vjerskih istina o moralnim pitanjima. Ima moralista koji smatraју da ih nema, ukoliko pod moralnim pitanjima ne podrazumijevamo temeljne stavove koji proizlaze iz biti kršćanske vjere nego strogo konkretne i određene oblike moralnog ponašanja. Iskustvo svjedoči da crkveno učiteljstvo nerijetko zahvaća i u čisto konkretnu moralnu problematiku, ali time još nije rečeno kojim autoritetom to čini, jer uz neprevarljivo crkveno učiteljstvo (*magisterium infallibile*) postoji i autentični oblik crkvenog učiteljstva koji po sebi ne mora biti neprevarljiv (*magisterium authenticum sed non infallibile*). Stoga teški problem kompetencije na području moralnog djelovanja gdje Crkvi nije zagarantirana neprevarljivost, a ipak iz pastoralnih razloga ona treba da nastupi i pokaže put³⁰.

U Crkvi valja razlikovati pastoralno naučavanje od strogo doktrinalnog. Iako pastoralni rad zahtijeva katkad rješenja koja možda nisu stopostotno sigurna, ipak ni u teoretskom pogledu ni u praktičnom pastoralnom radu ne smije se posve zaboraviti na to rubno područje eventualnih nejasnoća i nesigurnosti, kad zadnju odgovornost konačno nosi pojedinac u svojoj vlastitoj savjesti. Čini se da je ovo područje rubnih nejasnoća danas šire nego nekada. To je posljedica tako dubokih i svestranih promjena i složenosti života. Moralna teologija mora računati s tom situacijom. Ona će, s jedne strane, ići za pravilnim rastom i odgojem savjesti, a s druge strane dopustit će mogućnost stanovitog pluralizma i na moralnom polju. U današnje vrijeme od prijeke je potrebe pronaći načine i izraditi kriterije kako da se snađemo u novim prilikama kad nam je računati s pluralističkim razlikama, a pri tom ne bi smjelo stradati jedinstvo vjere i ljubavi.

SISTEM I METODA

Kako je danas moralna teologija u previranju, jedva možemo očekivati jedinstven i zaokružen sistem u tehničkom smislu riječi, onakav na kakav smo bili naučeni u tradicionalnim priručnicima moralne teologije. Ona danas ne može biti raspoređena po zapovijedima, a i ona podjela po krepostima po uzoru na sv. Tomu mnogim je teolozima previše umjetna. Dok je materijal s područja općeg ili osnovnog moralnog bogoslovlja ipak nekako zaokružen, dotle je teško naći

²⁹ »Natura humana non est immobilis, sicut divina; et ideo diversificantur ea, quae sunt de iure naturali, secundum diversos status et conditiones hominum« (Sv. TOMA, Suppl. q. 41 a. 1 — ad 3); »Illud quod est naturale habenti naturam immutabilem, oportet quod sit semper et ubique tale. Natura autem hominis est mutabilis« (I—II, q. 57 a. 2 ad 1); »Iusta et bona possunt dupliciter considerari. Uno modo formaliter; et sic semper et ubique sunt eadem, quia principia iuris, quae sunt in naturali ratione, non mutantur. Alio modo materialiter; et sic non sunt eadem iusta et bona ubique et apud omnes; sed oportet ea lege determinari. Et hoc contingit propter mutabilitatem naturae humanae, et diversas conditiones hominum et rerum, secundum diversitatem locorum et temporum . . . « (De malo, q. 2 a. 4 ad 13); usp. J. FUCHS, *Theologia moralis generalis* I, Roma 1960, str. 77—79.

³⁰ O tome su vrlo lijepo pisali njemački biskupi u »Pismu svima onima koje je Crkva ovlasila da naviještaju vjeru«, *Dokumenti* 14, Zagreb 1968, br. 17—19.

strukturalne linije za područje posebnog moralnog bogoslovlja. Autori se danas većinom zadovoljavaju time da povežu u jedinice ono što sadržajno pripada zajedno (seksualni moral, ekonomski moral itd.).

No danas je mnogo važnije pitanje metode u moralnoj teologiji. Sve se više opaža kako se uvodi induktivna metoda i na moralno-teološkom polju. Ne polazi se toliko od općih i apstraktnih načela koliko od moralnog iskustva. Osnovna evanđeoska usmjerenja bivaju upotpunjena spoznajama koje se na različite načine dobivaju iz ljudskog iskustva, koje u određenoj mjeri postaje pravi locus theologicus. Tako je i Drugi vatikanski sabor prilazio problemima današnjeg vremena »u svjetlu Evanđelja i ljudskog iskustva« (GS 46). A papinsko pismo Pavla VI. o »Moralnoj teologiji i današnjem svijetu«, izdano u povodu stote obljetnice da je sv. Alfonz Liguori proglašen crkvenim naučiteljem (28. III. 1871.), ovako se o tome izražava:

»Moralno iskustvo dopušta teologu da razmišlja o ljudskom i kršćanskom moralu, i ono je pretpostavka koja mu omogućuje da pruži svoj vlastiti prinos rješavanju moralnih problema čovječanstva, uz uvjet da nastoji shvatiti mentalitet današnjih ljudi kao i osobne i društvene probleme s vrlo važnim moralnim pitanjima«³¹.

Kako je to ljudsko iskustvo veoma raznoliko i neiscrpivo, metoda u moralnoj teologiji bit će veoma složena, ona će studirati moralno djelovanje pod raznim vidovima i u interdisciplinarnom dijalogu. Naglašavanje induktivne metode, kao nužno upotpunjenje općih moralnih usmjerenja, i interdisciplinarni dijalog veoma su značajni za današnju metodu u moralnoj teologiji.

»Kako izabrati moralnu normu u današnjoj kulturnoj zbilji? Normativni smisao može se uhvatiti, u okulturenoj zbilji, jedino ako ga se u isto vrijeme proučava i ispituje uz pomoć mnogostrukih metoda i načina: kao što su uporaba antropoloških znanosti (psihologija, sociologija itd.), filozofska i teološka istraživanja raznih škola, povijesna ispitivanja, tumačenje Božje riječi, slušanje smjernica učiteljstva. Etika je plod okulturene zbilje, kojoj valja prići i koju valja istraživati s mnogo spoznajnih pristupa: nikada neće biti moguće tvrditi da se je uhvatilo cjelovito značenje Božje riječi i ljudskih kultura koje danas vre u zajedničarskom iskustvu ljudi«³².

Čini se da se ova metoda može s pravom pozivati i na sv. Tomu:
»U moralnim pitanjima valja uzeti kao polazište ono što jest. To doznajemo iskustvom i običajem; kao na primjer da požudni pokreti bivaju ovladani suzdržljivošću«³³.

Za metodu možemo ujedno reći da je ona regresivna, barem velikim dijelom, tj. ona polazi od konkretnih činjenica prema moralnim

³¹ La théologie morale et le monde d'aujourd'hui. Lettre pontificale, u Doc. Cath. 1973, No 1625, str. 119.

³² Rivista di teologia morale VI (1974), N. 21, gennaio-marzo, predgovor.

³³ SV. TOMA, In I Eth., lect. 4, n. 53: »Quia oportet in moralibus accipere, ut principium, quia ita est. Quod quidem accipitur per experientiam et consuetudinem; puta quod concupiscentiae per abinentiam superantur«.

kategorijama, a preko njih do teoloških. Time se ne pridaje zadnja normativnost činjenicama kao takvima (Theologie des Faktischen, G. Ebeling), ali se priznaje da je i ljudsko iskustvo ujedno izvor moralnih vrednovanja³⁴. Zbog toga razne znanosti o čovjeku nisu samo materija na kojoj se primjenjuju opća moralna načela. One sadržajno ulaze u konkretiziranje ćudoređa. Na temelju autonomije koja im je i na Koncilu potvrđena, one pridonose boljem razumijevanju čovjekova moralnog djelovanja. Ali da bi podaci i rezultati ovih znanosti postali dio cjelovite antropologije, valja ih suočiti s Božjom riječi i konačno vrednovati »sub luce evangelii«. Metoda je ujedno podesna da pronade i istakne moralne vrednote koje su od posebnog značenja za naše vrijeme i tako otkrije »znakove vremena«. Te znakove valja prvenstveno čitati kao koncentrat ljudskih vrednota. Same ljudske vrednote u svojoj zbijenosti i gustoći postaju znakovima vremena (Chenu).

Valja imati na pameti da, kad govorimo o realnom i konkretnom iskustvu, nisu u prvom planu egzaktne znanosti nego egzistencijalno-povijesne kategorije, koje su više u skladu s biblijskim duhom i bolje odgovaraju modernom mentalitetu³⁵. Stoga polazišno moralno iskustvo valja promatrati na pozadini ljudske i kršćanske povijesti. Tako život Crkve i životna iskustva kršćana, osobito svetih, postaju za vjernika dragocjeno vrelo moralnih spoznaja i, dosljedno, motivi moralnog djelovanja.

Na kraju valja pripomenuti da je pitanje metode u moralnoj teologiji samo izrazitiji slučaj opće problematike o naravi teološke metode, pitanje koje je uključno sadržano u važnijim teološkim diskusijama našega stoljeća³⁶.

ŽARISNE TOČKE

Težište obnoviteljskih napora na području moralne teologije danas je pretežno u onom dijelu koji običavamo nazivati opća ili osnovna moralna teologija. Razilaženja u pojedinim pitanjima posebne moralke velikim su dijelom uvjetovana različitim pogledima s obzirom na osnovna usmjerenja. Stoga se moralisti sve teže navraćaju na ova temeljna pitanja. Drugi uzrok različitih shvaćanja je u širini i novosti mnogih današnjih moralnih problema. Navest ćemo neke od tih žarišnih točaka, kako s područja opće tako i s područja posebne moralne teologije.

a) Narav kršćanskog morala. U današnje vrijeme humanističkih i sekularističkih tendencija postavlja se pitanje što je ono što čini

³⁴ W. KORFF, *Empirische Sozialforschung und Moral*, u *Concilium* IV (1968), br. 5, str. 323—330.

³⁵ Usp. P. TILLICH, *The Struggle Between Time and Space*, u *Theology of Culture* I, 3.

³⁶ Teolozi postavljaju pitanje: »Je li teologija razmišljanje ne samo o prošloj datosti Evandjelja kako nam je ono sadržano u Svetom pismu i u crkvenom predanju nego i o duhovnom iskustvu kršćana danas, kao što je nekad bila razmišljanje o tadašnjem kršćanskom iskustvu?« (G. Tavard, *The Pilgrim Church*, New York 1967, str. 21; usp. J. Auricchio, *The Future of Theology*, New York 1970, str. 404—408).

kršćanski moral kao takav, odnosno što je — ako takav postoji — njegov »*proprium*« ili »*specificum*«. U modernom mentalitetu nakon Kanta sam je čovjek postao sve više središte i kriterij etičkih vrednovanja, pa je problem kako u tom kontekstu odrediti narav »kršćanske« etike. Problem nije bio nepoznat ni sv. Tomi ni autorima moralnih priručnika, koji su raspravljali o tome da li je Isus Krist donio »*praecepta moralia specificae novae*«. Oni su »novost« svodili na unutarnji princip milosti i ljubavi te na sakramente, ali nisu računali s formalno novim zapovijedima u uobičajenom smislu riječi³⁷. U suvremenom kulturnom ozračju diskusija se o tome veoma razvila. Autori se dosta razilaze u svojim pogledima. Dok jedni vole govor o specifično kršćanskom moralu, čemu kao da pogoduju i izjave crkvenog učiteljstva, dotle drugi ističu »autonomiju« ljudskog morala, pa i kršćanskog. To ne znači da bi takav »autonomni« moral bio bez veze s objavom. A. Auer, jedan od predstavnika autonomnog poimanja morala, vidi tu vezu u integrirajućoj, stimulirajućoj i kritičkoj funkciji Evanđelja na moralnom polju³⁸. Današnja je diskusija većinom teoretske naravi, ali utječe na opće usmjerenje moralke.

b) Druga važna točka raspravljanja je poimanje naravnog ćudorednog zakona. Današnji povijesno-evolutivni mentalitet nalazi teškoće u učenju o naravnom ćudorednom zakonu kako se ono iznosilo u potridentskoj teologiji. A ozbiljne teškoće dolaze i s teološke i ekumenske strane. Raspravljanje o čisto naravnom zakonu bilo je lakše dok je teologija oštro lučila naravni i nadnaravni red, ali danas se ide više za prevladavanjem te podvojenosti. Na to potiču osobito ekumenski razlozi kako s pravoslavne strane, koji pod »naravi« shvaćaju otkupljenu i milosno uzdignutu narav, tako i s protestantske, koji mnogo više računaju s posljedicama grijeha i zato posve upućuju na milost. Katolička Crkva mnogo upotrebljava pojam »naravnog ćudorednog zakona«, osobito u društvenoj nauci posljednjih sto godina. Enciklika »*Pacem in Terris*« Ivana XXIII. je izrazit primjer isticanja naravnih moralnih zahtjeva. Drugi vatikanski sabor sa svojom »Konstitucijom o Crkvi u suvremenom svijetu« predstavlja značajan zaočret u poimanju naravnog ćudorednog zakona, koji biva integriran u cjelini povijesti spasenja. Naravni ćudoredni zakon valja promatrati ne samo u svjetlu stvaranja nego i u misteriju grijeha i našega konačnog otkupljenja. Ide se za većom integracijom naravnog i nadnaravnog reda. Charles Moeller, jedan od sastavljača Konstitucije o Crkvi, protumačio je taj pomak pred Svjetskim vijećem Crkava u Ženevi 1966. godine:

»U konstituciji *Gaudium et Spes* nisu nikada upotrebljene riječi kao 'narav i nadnarav'. Ekumenski motivi ove odluke su očiti. Za pravoslavne je 'narav' ono što je za katolike 'nadnarav',

³⁷ E. GÉNICOT-A. GORTEBECKE, *Inst. Theol. Mor. I*, Bruxelles 1950, n. 90: »*Praecepta moralia specificae nova nulla Christus addidit iis quae jure naturali omnes adstringebant*«. Slično Rodrigo, *Zalba* i drugi. Usp. E. HAMEL, *Loi naturelle et loi du Christ*, Bruges-Paris 1964, str. 39.

³⁸ A. AUER, *Autonome Moral und christlicher Glaube*, Düsseldorf 1971, str. 189—197.

tj. stanje čovjeka u svetosti kakav je prije pada proizašao iz Božjih ruku. Što se tiče reformiranih kršćana, poznato je kakve teškoće oni nalaze pred pojmom naravne teologije o 'ljudskoj naravi', o kojem misle da se ne nalazi u biblijskom rječniku³⁹.

Budući da crkveno učiteljstvo i katolička moralna teologija mnoge važne moralne probleme današnjice (kao npr. u slučaju kontracepcije, sterilizacije, eutanazije itd.) rješavaju baš pozivajući se pretežno na naravni čudoredni zakon, shvatljivo je da iskrsavaju mnoge teškoće u teološkom tumačenju crkvenih stavova.

Literatura o tom pitanju je danas golema. Katolički moralisti i danas većinom stoje na pozicijama naravnog zakona, ali ga shvaćaju više dinamički, povijesno i personalistički. Prevladava mišljenje da je potrebno premisliti ono učenje o naravnom čudorednom zakonu koje nalazimo rašireno u teologiji posljednjih stoljeća.

c) Kako utemeljiti, protumačiti i opravdati moralne norme? To je važna i teška zadaća današnje moralne teologije. Brz razvoj i nagle promjene, povijesne i kulturne usporedbe i mnogi drugi čimbenici ne samo da su na mnogo mjesta uzdrmali tradicionalnu argumentaciju, nego kao da potkapaju same temelje moralnog reda. A ipak čovjek je moralno biće i njegovo djelovanje ne može biti hirovito i proizvoljno. Ono mora biti odgovorno, tj. usmjereno prema pravim moralnim vrednotama. Izraditi kriterije na ovom području možda je najteža zadaća moralne teologije danas. Općenito se opaža jako isticanje »subjektivne« norme — savjesti — ali teškoće nastaju kad se želi prikazati »objektivna« strana moralnih normi. Dok s jedne strane vrebata opasnost moralnog relativizma i subjektivizma, dotle s druge strane postoji ne manja opasnost iracionalnih i autoritarnih rješenja koja ne uvjeravaju i koja ljudi danas nisu skloni da prihvate, smatrajući da su to nametnuti »tabui« (tj. moralni imperativi bez racionalnog obrazloženja). Zbog toga nastaje stanovit vakuum moralnog autoriteta, koji se zapaža i u Crkvi i u svijetu općenito. To su vrlo velike teškoće, i nema čarobnog štapića kojim bi se odmah prevladale. Samo mukotrpnim radom i promjenom mentaliteta moći će se polako naći nova ravnoteža između subjektivnih i objektivnih čimbenika, koja je tako važna u moralnim pitanjima.

S područja posebne moralke spomenut ću samo neka glavna područja kojima se moralisti danas bave.

d) Svima je očito da spolna i bračna pitanja danas zauzimaju važno mjesto u moralno-teološkim istraživanjima. Iako katkad zapažamo tendencije koje se teško dadu spojiti s temeljnim kršćanskim gledanjem na čovjeka i njegovu spolnost, ipak čini se da valja uočavati i neke pomake koji se ne bi mogli a priori i en bloc osuditi kao stranputica. Izazvani boljim poznavanjem Svetog pisma i razvojem

³⁹ CH. MOELLER, *Conference sur L'Eglise dans le monde d'aujourd'hui*, u *Doc. Cath.* 1966, st. 1500; usp. A. MANARANCHE, *Esiste un'etica sociale cristiana?*, Bologna 1969, str. 176; CH. CURRAN, *Catholic Moral Theology in Dialogue*, Notre Dame (Ind.) 1972, str. 128—129.

antropoloških znanosti, moralisti nastoje se suočiti s današnjim previranjima, pokušavajući da u mnoštvu ideja i stavova pronađu ono što je spojivo s osnovnim kršćanskim gledištima.

e) Problem manipulacije. Živimo u tehniziranom i planiranom svijetu gdje racionalno i plansko upravljanje — kibernetika — sve više hvata maha. Postoji opasnost da pri tom strada čovjekova osobnost i njegovo ljudsko dostojanstvo. Neki kao da su se s time pomirili, čak u tome vide razvoj i napredak. Simptomatično je da američki psiholog neobiheviističke orijentacije B. E. Skinner stavlja naslov svojoj knjizi »Onkraj slobode i dostojanstva«⁴⁰. Današnja moralna teologija vrši prve pokušaje da osvjetli život čovjeka u tehniziranom svijetu. Moralni problemi manipulacije osobito se akutno osjećaju na biološkom i medicinskom polju, jer su danas mogući dalekosežni zahvati u samoga čovjeka, a predviđaju se i mnogo radikalniji. Što je tu ljudsko i dostojno čovjeka a što nije? Odgovor na to teško pitanje nije isključivo u kompetenciji moralne teologije, koja je sve više upućena na interdisciplinarnе susrete i razgovore, ali i ona treba da dade svoj prilog u pronalaženju putova i rješenja.

f) Mnogi moralni problemi danas imaju svjetske dimenzije. Stoga je i Koncil zaželio da etika izađe iz uskih individualističkih okvira. Problemi mira, međunarodnog zajedništva, razvoja itd. nisu samo ekonomski i politički problemi, oni su ujedno i važni moralni problemi. Crkva je sve svjesnija duboko ljudskih i moralnih implikacija na ovom polju, kako to proizlazi iz obilja novijih crkvenih dokumenata. Zeleći pružiti svoj prinos, moralisti nastoje tako razraditi tradicionalni traktat »De iustitia« (ili »O sedmoj zapovijedi Božjoj«) da bi došla do izražaja problematika današnjeg svijeta.

g) Nije tome davno da nismo znali za moralne probleme koji nastaju na temelju čovjekova odnosa prema neživoj prirodi. Nagli tehnološki i industrijski razvoj od pedesetih godina naovamo (tzv. »druga industrijska revolucija«) pokazao je sve veću međuovisnost čovjeka i prirode. Danas postajemo sve svjesniji dužnosti i obveza i prema materijalnom svijetu. Otkako je tzv. »Rimski klub« izdao svoj prvi izvještaj o trošenju prirodnih bogatstava⁴¹ i otkako su Ujedinjeni narodi održali konferenciju o ljudskom okolišu (Stockholm 1972.)⁴², već se posvuda govori o ekologiji i o današnjim ekološkim problemima. Ima li i moralna teologija štogod reći o tome? Interkonfesionalno etičko udruženje »Societas Ethica« već je održalo dva kongresa o toj temi (Bad Leonfelden/Austrija 1975. i Balatonfüred/Mađarska 1976.), a vjerojatno će ona biti sve više u žarištu etičkih raspravljanja.

⁴⁰ B. F. SKINNER, *Beyond Freedom and Dignity*, New York 1971.

⁴¹ DONELLA, H. MEADOWS i dr., *The Limits to Growth*, New York 1972; hrvatski prijevod »Granice rasta«, Zagreb 1974.

⁴² Tekst deklaracije usvojene na konferenciji u Stockholmu kao i druge dokumente (Poruka iz Mentona, Deklaracija Dal Donga o okolišu) vidi kod R. SUPEK, *Ova jedina zemlja*, Zagreb 1973; glade izvještaja pripravljenog za konferenciju vidi B. WARD-R. DUBOS, *Only One Earth. The Care and Maintenance of a Small Planet*, Pelikan Books 1972; usp. također *A Blueprint for Survival*, u *The Ecologist* 1972, vol 2, br. 1 (i kao posebno izdanje u Penguin Books).

ZAKLJUČAK

Vidjeli smo da je suvremena moralna teologija u velikom previranju, vjerojatno više nego ostale teološke discipline. Potreba novog vremena i nalog Drugog vatikanskog sabora potiču je da se preispita i obnovi. Gledajući izvana i površno, lako se može dobiti krivi dojam i per excessum i per defectum. Per excessum, misleći da promjene u moralnoj teologiji razaraju moralnu baštinu kršćanstva i vode ili pogoduju moralnom rasulu. Ovi ljudi teško razlikuju između autentičnih moralnih i kršćanskih vrednota te raznih pomaka u naglascima i, osobito, u sistematizaciji, što je sve izraz čovjekove ograničenosti i postupnosti u poimanju i ostvarenju ćudoređa. Valja priznati da su razni pojmovi i sheme, uobičajeni u tradicionalnim priručnicima, nekako poljuljani pa se mnogi teško snalaze. Ali može se pogriješiti i per defectum, ne uočavajući one doista nove poglede koji obogaćuju današnju moralnu teologiju. Nije možda sve dovoljno zaokruženo i ustaljeno, osobito što se tiče sinteze i harmoničnog povezivanja strukturalnih elemenata, ali čini se da možemo s pravom reći da je naše vrijeme značajno za razvoj moralne teologije. Ako ona preispituje svoje metode i udara novim putovima, nije to iz nedostatka vjere i popuštanja pred duhom vremena, nego iz iskrene želje da se i na području moralne teologije odrazi ona trajna obnova (»perennis reformatio«, UR 6) koju je Drugi vatikanski sabor tako svečano proglasio i tako jako pokrenuo. Katolička moralna teologija ide za sintezom evanđeoskih vrednota, autentične kršćanske tradicije i onog što današnji »kairós« Crkve i svijeta preporučuje i nalaže. Uzevši u obzir težinu zadaće, ne bi smjelo previše čuditi ako ponegdje imamo neuspjelih pokušaja i po koji krivi korak. Ali promatrajući stvar u cjelini, čini se da možemo s optimizmom ustanoviti da smo ušli u novo razdoblje u razvoju moralne teologije. Zasada nema gotovih građevina koje bi imponirale svojim skladom i zaokruženošću poput srednjovjekovnih »suma« ili katedrala — pitanje je koliko je to danas uopće moguće — ali zato imamo mnogo novih elemenata i novih dostignuća. Pokušaji idu u raznim smjerovima, radi se na mnogo nacрта i gradilišta koji nisu baš uvijek pregledni, ali koji — tako se barem nadamo — gledaju u budućnost.

Zusammenfassung

Strömungen in der heutigen Moralthologie

In diesem Artikel bietet der Autor einen Überblick der heutigen Entwicklung in der Moralthologie. Der Autor sieht die Wurzeln der heutigen Erneuerungsbestrebungen in der biblischen und liturgischen Bewegung, in den Errungenschaften der anthropologischen Wissenschaften und in den ökumenischen Annäherungen. Er analysiert die Richtungen und die Impulse, die vom Zweiten Vatikanum ausgehen, um dann die neuere Entwicklung ins Auge zu fassen. Er spricht über induktive Methode, interdisziplinäres Gespräch und moralthologischen Pluralismus. Als Ausgangspunkt für die moralthologische Diskussion führt er die konkrete sittliche Erfahrung an. Er hebt dann einige Merkmale der neueren Ansätze in der Moralthologie hervor: die anthropologisch-personalistischen, existenzialen, geschichtlichen und »biblischen« Aspekte werden als die bedeutendsten erklärt. Am Ende fasst der Autor eine Reihe von wichtigen Brennpunkten in der heutigen moralthologischen Diskussion zusammen.